

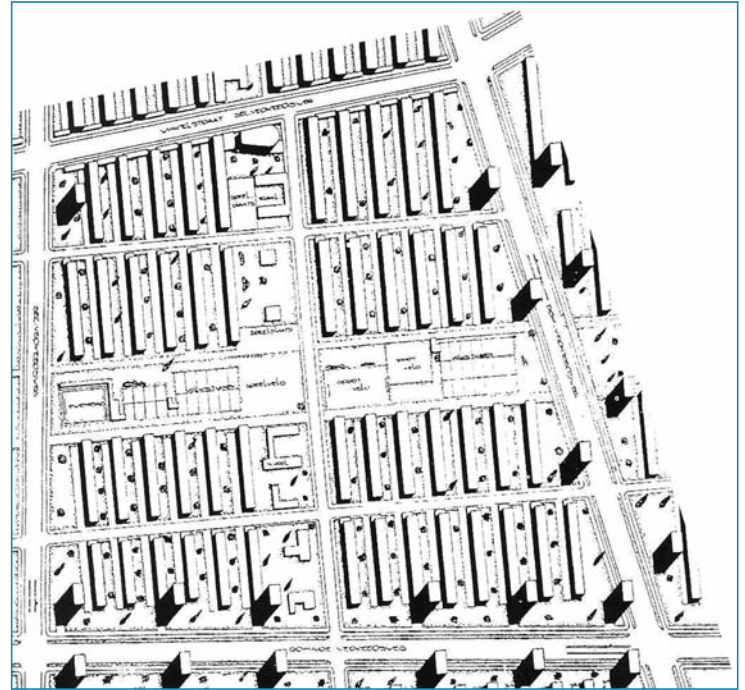
BERNADETTE VAN HELLENBERG HUBAR
RES NOVA, ERFGOED IN ONTWIKKELING

**DE ERFGOEDSWOT®
EN DE WEDEROPBOUW-
KERNKWALITEITEN
IN DE AMVB RUIMTE**

In opdracht van het ministerie van OC&W heeft Res nova begin 2010 een exercitie uitgevoerd die tot kernkwaliteiten moest leiden voor de toekomstige bescherming van Wederopbouwgebieden via de Algemene Maatregel van Bestuur.² In het eerste deel van dit artikel wordt beschreven hoe deze constructie uit de nieuwe Wro wordt ingezet en komen de methodische aspecten van de erfgoedSWOT® aan de orde. In het tweede deel zal worden ingegaan op het concrete resultaat van de exercitie aan de hand van drie exemplarische dossiers van de RCE: Vriezenveen als model van de naoorlogse ruilverkaveling, Angelslo te Emmen als functionalistische Wederopbouwwijk en Rhenen als voorbeeld van Wederopbouw in de historische stad als gevolg van oorlogsschade.

Retort in het borgingsproces¹

1 – BEN MERKELBACH EN WILLEM VAN TIJEN, DE ORGANISCHE WOONWIJK IN OPEN BEBOUWING (1935), THEORETISCH MODEL. OPVALLEND IS DE STROKENBOUW TE MIDDEN VAN HET GROEN. DE VOORZIENINGEN LIGGEN OP EEN ASSENSTELSEL EN DE WIJK WORDT OMARMED DOOR HOOGBOUW. DIT IS BIJNA ALS ARCHETYPE AAN TE MERKEN VAN DE NEDERLANDSE FUNCTIONALISTISCHE STEDENBOUW.

Het is spannend in cultuurhistorisch Nederland. Met de beleidsbrief MoMo is de deur wijd open gezet voor een nieuw denken over erfgoed. Het zindert van de ideeën en visies en voor het eerst sinds jaren lopen deze niet stuk op de keermuren van de gevestigde meningen, maar is er ruimte voor debat: modernisering van de monumentenzorg, heet de beleidsbrief dan ook terecht. Ook voor de toekomst van het Wederopbouw-erfgoed heeft deze consequenties, en dat is interessant. Niet alleen omdat de discussie over het hoe van de bescherming nog in volle gang is, maar ook omdat de meningen over het wat van de bescherming nog lang niet zijn uitgekristalliseerd. Deze bijdrage pretendeert daar zeker niet het laatste woord over te hebben. Wel reikt ze een methode aan – de erfgoedSWOT® – die het mogelijk maakt om bij wijze van retort uit de grote hoeveelheid onderzoeksmateriaal kernkwaliteiten te destilleren. En passant vindt reflectie plaats op de methodologie in ons vakgebied.

MoMo en de Wederopbouwgebieden

Over het hoe van de bescherming van het Wederopbouw-erfgoed is MoMo heel stellig. Dat gaat namelijk gebeuren in het kader van een Rijksstructuurvisie voor de monumentenzorg: 'Hierin staat beschreven welke waarden het Rijk in een bestemmingsplan verwoord wil zien. Zo zal ik in deze structuurvisie bijvoorbeeld een tiental stedelijke structuren uit de wederopbouwperiode van nationaal belang opnemen. Voor onderdelen waar een effectieve doorwerking is vereist zal de structuurvisie verankerd worden in een algemene maatregel van bestuur.'³

Elders in MoMo schrijft de minister: 'In de structuurvisie wil ik een beperkt aantal gezichten de status geven van 'nationaal wederopbouwgezicht', om zo ook het erfgoed uit de naoorlogse periode te behouden. Ik wil daarbij tegelijkertijd aansluiten bij het traject van de AMvB 2e tranche en daarmee deze gezichten in een AMvB vast te leggen. Op grond van de

resultaten zal ik vervolgens na overleg met IPO en VNG besluiten of ik in de toekomst nieuwe gezichten aan zal wijzen via de Monumentenwet 1988, of dat de lijn van de Wro⁴ gekozen zal worden. In het laatste geval kan het sectoraal instrumentarium verder worden afgebouwd. Natuurlijk is het zo dat er niet alleen wederopbouwgezichten van nationaal belang zijn. Gemeenten zelf, maar nadrukkelijk ook de provincies kunnen zelf hun ambities bepalen op gemeentelijk respectievelijk provinciaal niveau en borgen via de hun beschikbare instrumenten. Het bepalen van wat nationale wederopbouwgezichten zijn en welke wellicht op provinciaal niveau van belang zijn, zal ik in overleg met de provincies bepalen.'⁵

Met deze passages is niet alleen een venster op de toekomst geopend, ook wordt duidelijk gemaakt dat het gaat om een experiment. Indien blijkt dat bescherming langs de exclusieve route van de (n)Wro, via de verschillende

2 – ANGELSO IN EMMEN VORMT EEN BIJZONDERE FUNCTIONALISTISCHE WOONWIJK UIT DE JAREN '60 NAAR ONTWERP VAN NIEK DE BOER. DE HOOGBOUW VORMT HIER EEN ZICHTBARE BARRIÈRE MET HET BOS AAN DE NOORDZIJDE VAN DE WIJK EN IS DUS EEN MARKANT SCHEIDEND ELEMENT. NIETTEMIN DRINGT HET BOS DE WIJK BINNEN VIA 'GROENE VINGERS'. FOTO: MARGREETH BANGERT

structuurvisies met vertakkingen op rijks-, provinciaal en gemeentelijk niveau (zie tabel) niet het gewenste effect heeft, zal worden teruggegrepen op het vertrouwde instrument van het beschermd gezicht.

Ondertussen is sedert de verschijning van MoMo een belangrijke nuancering doorgevoerd: het gaat inmiddels niet langer om alleen stedelijke structuren, maar ook het karakteristieke Wederopbouwlandschap krijgt een plaats in de kernploeg. Daarnaast is binnen het stedelijke segment een tweedeling ingebracht, waardoor sprake is van drie categorieën van gebieden:

- waardevol buitengebied dat (overwegend) 'gemaakt' is in de wederopbouwperiode, zoals bijvoorbeeld de nieuwe polders of bijzondere ruilverkavelingsgebieden
- bijzondere gebieden die in- of direct na de oorlog zijn herbouwd (herstel oorlogsschade), vaak binnen de bebouwde kom
- bijzondere wederopbouw wijken, gebouwd in de jaren '50 en '60, binnen de bebouwde kom'.⁶

Deze trits moet vertegenwoordigd zijn in de selectie die in de AMvB verankerd zal worden. Op grond van voortschrijdend inzicht hebben VROM, OC&W en de RCE inmiddels afgesproken dat het niet langer om tien, maar om dertig gebieden zal gaan. En dat is terecht, want het Wederopbouwvergoed in Nederland is niet alleen van een hoge kwaliteit, maar heeft ook een opmerkelijke diversiteit in verschijningsvormen.

De AMvB Ruimte

In het kader van de (n)Wro⁷ beschikt het Rijk over verschillende mogelijkheden om beleid te maken en te concretiseren, zoals de tabel toont. Uitgangspunt is en was het vereiste van 'een goede ruimtelijke ordening'.⁸

Terwijl het beleid gegoten wordt in de mal van de structuurvisie, gebeurt het afdwingbaar maken daarvan in principe via een AMvB. In dit geval via de AMvB Ruimte. Deze schrijft de lagere overheden voor welke zaken zij nader moeten regelen, hetzij in de vorm van een provinciale verordening, hetzij een bestemmingsplan of een beheersverordening. Ook wordt aangegeven waarmee men in het bijzonder rekening moet houden

(n)Wro per juni 2008

RIJK

- beleid dat alleen het bestuursorgaan zelf bindt (indicatief en niet normatief): **Rijksstructuurvisie**;
- bevoegdheid nadere regels te stellen aan verordeningen en bestemmingsplannen: **AMvB**;
- bevoegdheid tot aanwijzing van de gemeenteraad, indien een nationaal belang dat vergt;
- bevoegdheid om zelf bestemmingsplannen op te stellen.

PROVINCIE

- beleid dat alleen het bestuursorgaan zelf bindt: **structuurvisie**;
- bevoegdheid nadere regels te stellen aan bestemmingsplannen: **provinciale verordening**;
- vergelijkbare bevoegdheid tot aanwijzing als het Rijk, maar dan vanwege een provinciaal belang;
- bevoegdheid om zelf bestemmingsplannen op te stellen.

GEMEENTE

- beleid dat alleen het bestuursorgaan zelf bindt: **structuurvisie**;
- verplichting om in het kader van een 'goede ruimtelijke ordening' bestemmingsplannen of een beheersverordening (het vroegere conserverende bestemmingsplan) op te stellen.

WRO vóór juni 2008

- ▶ Rijksnota's, zoals de Nota Ruimte, de Vinex et cetera: algemeen bindend indien en voor zover – een onderdeel van – de Rijksnota de status heeft van Planologische kernbeslissing.

- ▶ Streekplan/Provinciaal Omgevingsplan: algemeen bindend als er sprake is van directe doorwerking in het streekplan door middel van 'concreet bindende beleidsbeslissingen'.

- ▶ Structuurplan

- ▶ Idem, maar formeel was de verplichting beperkt tot buiten de bebouwde kom.

3 – VERSCHILLENDE FASEN IN HET RUIMTELIJK PROCES VAN DE (N)WRO EN WRO. OMDAT BELEIDSSTUKKEN VAN VOOR JUNI 2008 UITERAARD WERKEN MET WRO, ZIJN DE CORRESPONDERENDE BEGRIPPEN NAAST ELKAAR GEPLAATST.

4 – ANGELSLO, TWEELAAGS WONINGBLOK VAN ARCHITECT VAN J.J. STERENBERG. OPVALLEND IS DE ZAAGTANDSGEWIJZE VERSPRINGING VAN DE ROOILIJN. STERENBERG (VANAF 1978 HOOGLERAAR SERIEMATIGE WONINGBOUW AAN DE T.H. DELFT) TOONT HIER HOE HET PERSOONLIJKE ESTHETISCHE CACHET VAN DE ARCHITECT TOT UITDRUKKING KAN KOMEN BINNEN HET GENORMALISEERDE KADER VAN DE SYSTEEMBOUW.
FOTO: MARGREETH BANGERT

5 – EEN VAN DE CHARMES VAN ANGELSO IS DAT STEDENBOUWKUNDIGE NIEK DE BOER GEBRUIK HEEFT GEMAAKT VAN DE AANWEZIGE BOMEN OM DE WIJK AAN TE KLEDEN EN IN TE BEDDEN. GEEN 'BLANK CANVAS', MAAR EEN OPTIMAAL HANDHAVEN VAN 'HISTORISCH GROEN' BLIJKT VAKER VOOR TE KOMEN BIJ FUNCTIONALISTISCHE STEDENBOUW DAN TOT DUSVER WERD GEDACHT.
FOTO: MARGREETH BANGERT

door bijvoorbeeld 'kernkwaliteiten' (Nationale Landschappen) of 'wezenlijke kenmerken en waarden' (Ecologische hoofdstructuur) te formuleren: enerzijds zijn deze bedoeld ter borging van de relevante waarden en anderzijds bieden ze een handvat aan lagere overheden om tot een meer concrete, planologische bescherming over te gaan. Daarbij geldt voor ontwikkelingen een 'Ja, mits' of een 'Nee, tenzij'-principe. Ook de bandbreedte van dat mits en tenzij wordt in hoge mate bepaald door de aspecten die het Rijk wil borgen.

Het ontwerp van de eerste tranche van de AMvB Ruimte kwam vrij kort na de invoering van de (n)Wro tot stand en is nog gebaseerd op de reeds bestaande Nota Ruimte (2006) die de status kreeg van structuurvisie.⁹ Hoofdstuk 3 hiervan is gewijd aan de Groene Ruimte en behelst onder meer de hiervoor al aangestipte

Nationale Landschappen die qua regeling model staan voor de Wederopbouwgezichten. In principe betekent dit dat in de provinciale verordening voorschriften komen waardoor 'een bestemmingsplan alleen kan worden vastgesteld, voor zover de uitgewerkte kernkwaliteiten worden behouden of versterkt.'¹⁰ Analoog aan de Nationale Landschappen hebben VROM en OC&W dan ook besloten om ook bij de Wederopbouwgebieden met kernkwaliteiten te werken.

Daarmee stond men voor een nieuwe opgave: bij de landschappen bleek het mogelijk om zich te beperken tot tamelijk globale ruimtelijke kenmerken, maar bij het gebouwde erfgoed gaat het om heel andere schaalniveaus en een veel grotere diversiteit aan karakteristieken. Hoe zet je deze om in begrijpelijke en

concrete steekwoorden die in de praktijk hanteerbaar zijn om het bewuste cultuuroed te beschermen. Deze vraag werd neergelegd bij Res nova dat met het Planologisch erfgoedregime[®] voor Maastricht (MPE) ervaring had opgedaan met de contextmatige bescherming van een functionalistische woonwijk uit de jaren '60, Malberg.¹¹

Top-down en bottom-up

Cultuurbehoud draait niet alleen om kennis of vaardigheden, maar eerst en vooral om besluitvormingsprocessen. Die zijn velerlei en raken aan het ene uiterste van het spectrum het praktische bouwvak en aan de andere kant de abstracte regelgeving. Voor welke beschermingsvorm men ook kiest, in alle gevallen wordt een besluitvormingsproces op gang gebracht, waarin de motivering van de aanwij-

6 – HET KARAKTERISTIEKE RUILVERKAVELINGSLANDSCHAP VAN VRIEZENVEEN, NAAR ONTWERP VAN H.W. DE VROOME (1964), ONDERSCHIEDT ZICH DOOR EEN RATIONALISTISCHE VERKAVELING EN INFRASTRUCTUUR. OOK DE WEGBEPLANTING DATEERT VAN DE JAREN '60.

FOTO: DON RACKHAM

7 – DE BOERDERIJEN TEN TIJDE VAN DE RUILVERKAVELING ZIJN VOLGENS EEN BEDRIJFSMATIGE LOGISTIEK OPGEZET, WAARTOE OOK DE EFFICIËNTE ONTSLUITING VIA ASFALTWEGEN HOORT. FOTO: DON RACKHAM

zing centraal staat: dus ook als het gaat om de estafetteloop die via de AMvB Ruimte en de structuurvisie en/of verordening van de provincies eindigt bij het bestemmingsplan van de gemeente. Daar moet de bescherming die top-down wordt geïnitieerd kunnen landen; en liefst op een zodanige manier dat dit een sneeuwbaaleffect krijgt in de vorm van erfgoedbeheer dat bottom-up wordt ingezet. Omdat met dit laatste ruime ervaring is op gedaan in gemeentes – met als meest markante projecten het bestemmingsplan Malberg/Oud-Caberg in Maastricht en De Bergen in Eindhoven – werd daar de startlijn getrokken. Primair moest de vraag beantwoord worden of de daar ontwikkelde methodieken zich leenden voor extrapolatie op Rijksniveau.

Vanaf de top zag het uitzicht er ondertussen

heel anders uit. Daar kampte men met de overvloed van de weelde: vanaf de jaren '90 hebben de RCE en zijn voorgangers, de RDMZ en de RACM, onderzoek gedaan naar de Wederopbouw. Het resultaat is indrukwekkend. Om hier lijn in te brengen en top en bodem tot communicatie te inspireren, werd voorgesteld om gebiedswaardenstellingen uit te voeren op basis van drie exemplarische dossiers van de RCE. Wil men immers uitspraken kunnen doen over kernkwaliteiten, dan zal men eerst de waarden in het vizier moeten krijgen. De keuze is komen te vallen op:

- Vriesenveen als model van de naoorlogse ruilverkaveling;
- Angelslo te Emmen als functionalistische Wederopbouwwijk;
- Rhenen als voorbeeld van Wederopbouw in de historische stad als gevolg van oorlogschade.

Benadrukt moet worden dat deze keuze niet betekent dat deze voorbeelden ook daadwerkelijk bij de uiteindelijke selectie opgenomen zullen worden. Om het optimum uit het experiment te halen werd bepaald dat er in principe geen aanvullend onderzoek zou worden gedaan. Hierdoor was het namelijk mogelijk om ook kennisleemten systematisch in kaart te brengen.

Hoewel aanvankelijk was gedacht dat alleen met de gebiedswaardenstelling volstaan kon worden, bleek lopende de opdracht dat één schakel ontbrak in de exercitie: het overzicht van kansen & bedreigingen dat standaard deel uitmaakt van het PER[®]. Waardenstelling en kansen & bedreigingen vormen samen de erfgoedSWOT[®].

De erfgoedSWOT[®]

Het acroniem SWOT staat voor een bedrijfskundig model, waarbij Strengths, Weaknesses, Opportunities & Threats in kaart worden gebracht om een toekomststrategie te ontwikkelen. Vertaald naar het erfgoed, krijgen we de volgende equivalenten:

GEBIEDSWAARDEN-
STELLING

STRENGTHS &
WEAKNESSES

OVERZICHT KANSEN
& BEDREIGINGEN

OPPORTUNITIES
& THREATS

Op het moment dat een cultuurhistorisch onderzoek voorhanden is – in dit geval vervat in de projectdossiers van de RCE – kunnen deze twee sporen ingezet worden om richtlijnen

8 – RONDOM DE CUNERATOREN IN RHEDEN VOND TOT TWEEMAAL TOE ALS GEVOLG VAN OORLOGSSCHADE WEDEROPBOUW PLAATS, NAMELIJK IN 1941 EN IN 1946.

LEIDENDE FIGUUR HIERBIJ WAS CEES POWDEROYEN, LEERLING VAN M. GRANPRÉ MOLIÈRE. IN DE SFEER VAN DE DELFTSE SCHOOL ONTWIERP HIJ ONDER MEER DE FREDERIK VAN DE PALTSHOF MET NIEUWE STRAAT- EN PLEINWANDEN EN EINZELGÄNGER.

FOTO: DON RACKHAM

9 – DE STIJL VAN DE DELFTSE SCHOOL LEUNDE STERK OP DE TRADITIE MAAR TOONDE EEN EIGENTIJDS OPDRUK DOOR DETAILLERING EN MATERIAALGEBRUIK. MET BEHULP VAN HISTORISCHE KAPVORMEN, BAKSTEEN EN ORNAMENTIEK CREEËRDE POWDEROYEN EEN AFWISSELEND STADSBEEELD. IN HOOFDLIJNEN IS DIT GAAF BEHOUDEN, HOEWEL OOK HIER DE TRESPA (KUNSTSTOF BEPLATING) AAN DE GEVELS KNAAGT. FOTO: DON RACKHAM

voor behoud, beheer en ontwikkeling te formuleren. Zo ontstaat een toekomststrategie die haar beslag kan krijgen in een van de regelingen van de (n)Wro die hiervoor zijn besproken (zie de tabel). Hoe stellen we nu die waarden vast en wat doen we met sterktes en zwaktes.

Waardenstelling

Voor het objectiveren van waarden zijn criteria

nodig. De ervaring heeft geleerd dat de hoofdcriteria van de Monumentenwet 1988 – die ruim een halve eeuw kracht van autoriteit hebben¹² – een prima vertrekpunt vormen. Ook dit heeft te maken met besluitvorming: waardenstellingen worden immers vrijwel zonder uitzondering ingezet ten behoeve van besluitvormingsprocessen. Dat gebeurt tegenwoordig niet langer exclusief in de context van de Monu-

mentenwet 1988, of een provinciale of gemeentelijke monumentenverordening. Sinds 2005 is deze verzameling uitgebreid met het bestemmingsplan en de woningwet. Zelfs al komt er binnenkort één omgevingsvergunning, de besluitvorming op zich zal nog altijd getoetst moeten worden aan de in het geding zijnde wet of regeling.

Door de waardenstelling af te stemmen op de hoofdcriteria wordt teruggekeerd naar de basis van de aanwijzing. De overheid – of het nu op rijks-, provinciaal of gemeentelijk niveau is – beschermt cultuurhistorische gebieden, ensembles, complexen en panden immers op grond van het ‘algemene belang’ dat het bewuste cultuurogoed vertegenwoordigt. Om dit belang te kunnen motiveren worden over het algemeen vier hoofdcriteria gehanteerd, te weten:

- ruimtelijke of structurele samenhang;
- schoonheid;
- betekenis voor de wetenschap;
- cultuurhistorische waarde.¹³

Ook waar het gaat om nieuwe beschermingsvormen via de route van (n)Wro dient dat ‘algemene belang’ bij de aanwijzing gemotiveerd te worden.

Bij het vaststellen van de waarden en het veri-

fiëren van deze criteria worden verschillende subcriteria gehanteerd die grotendeels ontleend zijn aan het MSP (Monumenten Selectie Project).¹⁴ In het kader van dat project zijn verfijningen ontwikkeld die voor de periode 1850-1940 binnen de hoofdcriteria toegepast kunnen worden. Deze zijn echter ook voor het oudere en het jongere erfgoed uitermate geschikt om een meer precieze motivering van het 'algemeen belang' op te stellen. De meest voorkomende MSP-noemers betreffen 'typologie', 'gaafheid/kenmerkendheid' en 'zeldzaamheid'. Los daarvan is ook de landschappelijke context binnen het MSP volwaardig meegenomen. Hierdoor kan de wijze waarop men in het verleden heeft ingespeeld op de geografische ondergrond – de 'geomorfologie' – als voorwaardenscheppende factor voor nederzettingen en gebouwen afgevoerd worden.

Meestal worden nog andere verfijningscriteria toegepast, en wel op basis van provinciaal of gemeentelijk beleid. Te denken valt aan 'stads-historische betekenis' (Maastricht, Eindhoven) of 'geheugenwaarde' (Maastricht) die in het desbetreffende geval onder 'cultuurhistorische waarde' worden gerangschikt. Zoals hiervoor al aangegeven, vormen de vier hoofdcriteria een stabiel raamwerk, waarbinnen verschillende aanvliegroutes mogelijk zijn. Per saldo is het niet zo belangrijk of bijvoorbeeld 'gaafheid' de ene keer valt onder 'schoonheid' en de volgende keer onder 'betekenis voor de wetenschap', zolang de betreffende wegingsfactor – uitdrukking ontleend aan de Handleiding MSP – maar aan de orde is gesteld en op gemotiveerde wijze in een van de vier hoofdcategorieën is ondergebracht. Zoals in de Handleiding MSP terecht onder de laatste noemer bij 'zeldzaamheid' wordt aangegeven, mag in ieder geval de synergetische betekenis van – het meer dan – de som der delen niet worden onderschat.¹⁵

Kansen en bedreigingen

Is de waardenstelling afgerond, dan kunnen de kansen en bedreigingen van het bewuste erfgoed in kaart worden gebracht. Deze rubriek is nauw verbonden met een concreet toekomstperspectief en dus bij uitstek geschikt om ruimtelijk beleid uit te werken in de vorm van een beeldkwaliteitplan of gebiedsgerichte welstandscriteria. Met name deze laatste zijn van groot belang: met de Woningwet 2003 is het namelijk mogelijk geworden om samenhangende gebieden aan te wijzen, waarvoor speciaal welstandsbeleid kan worden ontwikkeld met het oog op behoud, beheer en versterking van de ruimtelijke kwaliteit. Niet alleen is dit het wettelijk kader van het systeem van de Amsterdamse ordekaarten, ook in het PER[®]

vormt welstand een belangrijke speler in het erfgoedveld.¹⁶

Met de combinatie van cultuurhistorie, gebiedswaardenstelling, bestemmingsplan en welstand is voor het eerst geëxperimenteerd bij de Atlas Ruimtelijke Kwaliteit voor het beschermde gezicht Sint Geertruid (gemeente Margraten 2000). Daarbij kon geprofiteerd worden van de samenwerking met het Limburgse instituut voor welstandsbeleid dat vooruitlopend op de nieuwe Woningwet de mogelijkheden van gebiedsgerichte criteria onderzocht.¹⁷ In het kader van dit project zijn de volgende thema's voor richtlijnen met kansen en bedreigingen naar voren gekomen die van meer algemeen naar specifiek verlopen:

- Nederzettingstypologie
- Infrastructuur
- Verkavelingspatroon
- Groenelementen
- Waterpartijen
- Bebouwing
- Elementaire Einzelgänger (gebouwen waarvan er vaak maar een of twee per gebied zijn; kerken, scholen, winkelcentra et cetera)
- Karakteristieke elementen

Hoe de exercitie met de erfgoedSWOT[®] bij de drie exemplarische dossiers concreet leidde tot kernkwaliteiten komt in het vervolg van dit artikel ter sprake. Vooruitlopend daarop kan een blik geworpen worden op het Cultuurhistorisch basisonderzoek (CBO) De Bergen dat als onderdeel van het gelijknamige bestemmingsplan te vinden is op www.ruimtelijkeplannen.nl.

Noten

¹ Een retort is een hulpstuk waarmee de damp uit het destillatieproces wordt opgevangen en omgezet in vloeistof. Het begrip is als metafoor ontleend aan het gedicht van J.A. Alberdingk Thijm bij de onthulling van het beeld van Vondel in Amsterdam (1867):

*'t Idee ontstroomt de ziel, in fijn gekleurde wolking;
De Tael is de offerschael, die 't, drupplend, zaemlen zal:
De Pers, eerbiedigh reë met zedige vertolking,
Keert, als retort, de wolck in duerzaam rotskrystal.*

De auteur bedankt dr Jan de Jong van OC&W en drs ir Marja Langenberg voor het doorlezen van de tekst, en mr L.M.J.A. van Hövell tot Westerflier-Dassen voor de controle van het schema in de tabel.

² De opdracht is uitgevoerd door Margreeth Bangert (Vriezenveen), Bernadette van Hellenberg Hubar (Inleidend hoofdstuk, Angelslo en Vriezenveen) en Don Rackham (Rhenen). Projectleider namens het ministerie is dr Jan de Jong, terwijl drs Frank Büchner namens de RCE de informatievoorziening op zich nam en Herman de Groot de

toegankelijkheid van Cyclomedia verzorgde.

³ Beleidsbrief MoMo (2009), p. 8. Voor het begrip Rijksstructuurvisie zie het schema in de tabel.

⁴ Wro staat voor de nieuwe Wet ruimtelijke ordening die in 2008 is ingevoerd, ook wel aangeduid als (n)Wro tegenover WRO als de oude wet.

⁵ Beleidsbrief MoMo (2009), pp. 29-30.

⁶ Deze nuancering is geformuleerd in Uitwerkingsdocument 2de tranche Amvb Ruimte d.d. 11 december 2009.

⁷ Formeel staat Wro voor de nieuwe wet en WRO voor de oude. Omdat dit niet voor iedereen vanzelfsprekend is laten we in dit artikel Wro door (n) voorafgaan.

⁸ P.J.J. van Buuren, A.A.J. de Gier, A.G.A. Nijmeijer en J. Robbe, Van WRO naar Wro, Den Haag 2008. Het vereiste van 'een goede ruimtelijke ordening' is zowel in de nieuwe als de oude wet het primaire uitgangspunt. Hieraan worden zowel het beleid (structuurvisies) als de regels (Amvb, verordeningen, bestemmingsplannen) getoetst.

⁹ De eerste tranche van de Amvb Ruimte verkeert formeel nog in het stadium van ontwerp en is dan ook nog niet te vinden op www.ruimtelijkeplannen.nl, maar wel op www.vrom.nl/wro.

De Amvb treedt naar verwachting medio 2010 in werking. Over de status van de Nota Ruimte zie de brief van de minister van VROM aan de Eerste Kamer naar aanleiding van vragen van 6 mei 2008, kenmerk 2008049266.

¹⁰ Ontwerp Amvb Ruimte (eerste tranche), Titel 3.3, artikel 3.18.

¹¹ Vergelijk de Beleidsbrief MoMo (2009), pp. 22-23, 27. Het CHBO Malberg/Oud-Caberg is te vinden op <http://google.books.nl> via de zoekterm 'Res nova Malberg'.

¹² Ook de vorige Monumentenwet uit 1962 hanteerde deze hoofdcriteria.

¹³ Monumentenwet 1988, artikel 1. Deze vier hoofdcriteria figureren ook standaard in de provinciale en gemeentelijke monumenten- en/of erfgoedverordeningen.

¹⁴ *Handleiding Selectie en Registratie Jongere Stedebouw en bouwkunst (1850-1940)*, Rijksdienst voor de Monumentenzorg Zeist, oktober 1991, pp. 19; 23-24; 32. Over de brede toepasbaarheid daarvan (ook voor Wederopbouw) zie B.C.M. van Hellenberg Hubar en W. (A.J.C.) van Leeuwen, 'Luctor et emergo: een voorzet voor het post-MIP aan de hand van twee bedreigde hoogtepunten uit het oeuvre van rijksbouwmeester Gijsbert Friedhoff', Bulletin KNOB 1996, pp. 24-30.

¹⁵ Zie de vorige noot.

¹⁶ Het systeem van de Amsterdamse ordekaarten hangt niet vast aan de monumentenverordening, maar aan welstand. Pas onlangs is men ook begonnen de ordekaarten een status te geven via het bestemmingsplan.

¹⁷ In het bijzonder gold dat ir Joke Jongeling van de Stichting Ruimtelijke Kwaliteit. ■